

KO E FAKAFOKI MAI 'A E KAKATO 'O E ONGOONGOLELEI 'O SĪSŪ KALAISI

KO HA FANONGONONGO KI MĀMANI 'O E TA'U UANGEAÚ

KO E KAU PALESITENISĪ 'ULUAKÍ PEA MO E FAKATAHA ALĒLEA 'A E KAU 'APOSETOLO 'E TOKO HONGOFULU MĀ UA 'O E SIASI 'O SĪSŪ KALAISI 'O E KAU MĀ'ONI'ONI 'I HE NGAahi 'AHO KIMUI NĪ

‘O’ku mau fakahā ‘i he loto mālu‘ia ‘oku ‘ofa ‘a e ‘Otuá ‘i He‘ene fānau ‘i he pule‘anga kotoa pē ‘i he māmaní. Kuo foaki mai ‘e he ‘Otuá ko e Tamaí ‘a e fanau‘i fakalangí, ‘a e mo‘uí ta‘e-mafakatataua, mo e feilaulau fakalelei ta‘efakangatangata ‘a Hono ‘Alo ‘Ofa‘anga ko Sīsū Kalaisi. Na‘e toe tu‘u ‘a Sīsū mo ikuna‘i ‘a e maté ‘aki e mālohi ‘o e Tamaí. Ko Ia hotau Fakamo‘uí, hotau Fa‘ifa‘itaki‘angá, pea mo hotau Huhu‘i.

‘I ha pongipongi faka‘ofa‘ofa ‘i he ta‘u ‘e uangeau kuo hilí, ‘i he fa‘ahita‘u failau ‘o e 1820, na‘e fononga ai ‘a e talavou ko Siosefa Sāmitá ‘i he‘ene fekumi ke ‘ilo pe ko e fē e siasi ke kau ki aí, ‘o lotu ‘i he vao ‘akau ofi mai ki hono ‘apí ‘i he fakatokelau ‘o Niu ‘Ioke, USA. Na‘e ‘i ai ha‘ane ngaahi fehu‘i fekau‘aki mo e fakamo‘uí ‘o hono laumālie pea na‘á ne falala ‘e fakahinohino‘i ia ‘e he ‘Otuá.

‘Oku mau fakahā ‘i he loto-fakatōkilalo, ko e tali ki he lotu ‘a Siosefá, na‘e hā mai ai kiate ia ‘a e ‘Otuá ko e Tamaí mo Hono ‘Alo ko Sīsū Kalaisi, pea na‘e kamata ai e “[fakafoki mai] ‘o e me‘a kotoa pē” (Ngāue 3:21) ‘o hangē ko ia ne tomu‘a kikitē‘i ‘i he Tohi Tapú. ‘I he mata me‘a-hā-mai ko ‘ení, na‘á ne ‘ilo ai na‘e hili e pekia ‘a e fuofua kau ‘Apo-setoló, na‘e mole mei he māmaní ‘a e Siasi ‘o Kalaisi ‘i he Fuakava Fo‘ou. ‘E hoko ‘a Siosefa ko ha kongá mahu‘inga ‘o hono fakafoki maí.

‘Oku mau fakamo‘oni‘i na‘e omi ha kau talafekau fakalangí ‘o fakatatau ki he fakahinohino ‘a e Tamaí mo e ‘Aló, ‘o fakahinohino‘i ‘a Siosefa mo toe fokotu‘u e Siasi ‘o Sīsū Kalaisi. Na‘e fakafoki mai ‘e Sione Papitaiso kuo toetu‘ú ‘a e mafai ke papitaiso ‘i he fakauku ke fakamolemole‘i ‘a e ngaahi angahalá. Na‘e hanga ‘e ha toko tolu ‘i he fuofua kau ‘Apo-setolo ‘e toko hongofulu mā uá—Pita, Sēmisi, mo Sione—‘o fakafoki mai e tu‘unga fakae‘apose-tolo mo e ngaahi ki ‘o e mafai lakanga fakataula‘eikí. Na‘e ōmai foki mo ha ni‘ihi kehe, ‘o kau ai ‘a ‘Ilaisiá, ‘a ia na‘á ne fakafoki mai e mafai ke fakataha‘i e ngaahi fāmilí ke ta‘engata ‘i ha ngaahi vā fetu‘utaki ta‘engata ‘oku ope atu ‘i he maté.

‘Oku mau fakamo‘oni foki na‘e foaki kia Siosefa Sāmita ‘a e me‘afoaki mo e māfima‘i ‘o e ‘Otuá ke liliu ha lekooti faka-kuongamu‘a: ko e Tohi ‘a Molomoná—Ko ha Fakamo‘oni ‘e Taha ‘o Sīsū Kalaisi. ‘Oku fakakau ‘i he ngaahi peesi ‘o e fakamatala toputapú ni ha fakamatala ki he ngāue fakafai-fekau fakatautaha ‘a Sīsū Kalaisi ‘i he lotolotonga ‘o e kakai ‘i he Hemisifia Hihifó, hili pē ‘Ene Toetu‘ú.

‘Oku ako‘i ai e taumu‘a ‘o e mo‘uí mo fakamatala‘i e tokā-teline ‘o Kalaisi, ‘a ia ‘oku fakatefito ai e taumu‘a ko iá. ‘I he‘ene hoko ko ha folofola tokoni ki he Tohi Tapú, ‘oku fakamo‘oni ‘a e Tohi ‘a Molomoná ko e fa‘ahinga kotoa pē ‘o e tangatá ko ha ngaahi foha mo e ngaahi ‘ofefine kinautolu ‘o ha Tamaí ‘i Hēvani ‘ofa, ‘oku ‘i ai Ha‘ane palani fakalangí ki he‘etau mo‘uí, pea ‘oku folofola mai foki Hono ‘Alo ko Sīsū Kalaisi ‘i he kuongá ni ‘o hangē ko ia ‘i he kuonga mu‘á.

‘Oku mau fakahā ko e Siasi ‘o Sīsū Kalaisi ‘o e Kau Mā‘oni‘oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui NĪ ‘a ia na‘e fokotu‘u ‘i he ‘aho 6 ‘o ‘Epeleli 1830, ko hono fakafoki mai ia ‘o e Siasi ‘o Kalaisi ‘i he Fuakava Fo‘ou. ‘Oku fakava‘e ‘a e Siasi ni ‘i he mo‘uí haohaoa ‘o hono fungani makatulikí, ‘a Sīsū Kalaisi mo ‘Ene Fakalelei ta‘efakangatangatá mo e Toetu‘u mo‘oní. Kuo toe ui ‘e Sīsū Kalaisi ha kau ‘Apo-setolo mo foaki kiate kinautolu e mafai ‘o e lakanga fakataula‘eikí. ‘Okú Ne fakaafe‘i kinautolu kotoa ke ha‘u kiate Ia mo Hono Siasí, ke ma‘u e Laumālie Mā‘oni‘oní, ngaahi ouau ‘o e fakamo‘uí, mo ma‘u e fiefia ‘oku tu‘uloá.

Kuo ‘osi eni ha ta‘u ‘e uangeau talu mei hono kamata‘i ‘e he ‘Otuá ko e Tamaí mo Hono ‘Alo ‘Ofa‘anga ko Sīsū Kalaisi ‘a e Fakafoki Mai ko ‘eni ‘o e ongoongolelei. Kuo tali ‘e he laui miliona ‘i he funga ‘o e māmaní ‘a e ‘ilo ki he ngaahi me‘a ko ‘eni ne kikitē‘i ‘e hokó.

‘Oku mau fakahā loto-fiefia ‘oku laka ki mu‘a hono Fakafoki Mai ‘o e ongoongolelei ne tala‘ofá, ‘i he hokohoko atu hono ma‘u ‘o e fakahaá. He ‘ikai ke toe tatau ‘a e māmaní, he ‘e hanga ‘e he ‘Otuá ‘o “[tānaki] fakataha ‘a e me‘a kotoa pē ‘ia Kalaisi” (‘Efesō 1:10).

‘I he loto-‘apasia mo e loto-hounga‘ia, pea ‘i he‘emau hoko ko ‘Ene kau ‘Apo-setoló, ‘oku mau fakaafe‘i ‘a e kakai kotoa pē ke nau ‘ilo—‘o hangē ko ia ‘oku mau ‘iló—‘oku fakaava mai ‘a e ngaahi langí. ‘Oku mau fakamo‘oni‘i ‘oku fakahā mai ‘e he ‘Otuá Hono finangaló ki Hono ngaahi foha mo e ngaahi ‘ofefine ‘ofeiná. ‘Oku mau fakamo‘oni ko kinautolu ‘oku nau ako ‘i he fa‘a lotu ‘a e pōpoaki ‘o hono Fakafoki Mai ‘o e ongoongolelei pea ngāue ‘i he tuí, ‘e tāpuekina kinautolu ke nau ma‘u ha‘anau fakamo‘oni ki hono fakalangí pea ki hono tau-mu‘a ke teuteu‘i ‘a e māmaní ki he tala‘ofa ‘o e Hā‘ele ‘Anga Ua Mai ‘a hotau ‘Eiki mo e Fakamo‘ui ko Sīsū Kalaisi.

Na‘e lau ‘a e fanongonongó ni ‘e Palesitēni Lāsolo M. Nalesoni ko ha kongá ia ‘o ‘ene pōpoaki ‘i he Konifelenisi Lahi Fakata‘u Hono 190, ‘i he ‘aho 5 ‘o ‘Epeleli 2020, ‘i Sōleki Siti ‘i Tutā.

